La història menteix sempre a favor del poder: una de pirates a Pollença (Mallorca)

Autor: Miiquel Cifre i Cifre
Data de publicació: 26-03-2018

Partint d'un fet puntual, l'assalt del pirata Dragut a la vila de Pollença, podem veure com les narracions dels fets van manipulant-se amb el pas del temps i en detriment de la veritat. La documentació arxivística ha servit, en aquest cas, per contrastar la veritat amb la història. En Miquel Cifre i Cifre ens ho explica.

La tradició diu que En Joan Mas va ser l'heroi que va fer front i alliberà la vila de Pollença del corsari Dragut. De l'existència d'en Joan Mas, no n'hi ha dubte. Va ser un veïnat de Pollença que va viure durant el segle XVI i va morir els primers anys del segle XVII. Del que no hi ha proves és de la seva valentia i coratge davant els pirates. No hi ha prova documental que avali el fet que encapçalàs la resistència pollencina. Només hi ha un escrit que ho avalaria. Es tracta d'un fragment que es troba a la Descripció particular de l'illa de Mallorca e viles, redactat per Joan Binimelis (1538-1616). Aquest autor va ser cronista de la Ciutat de Mallorca, per a la qual va escriure el citat llibre a finals de segle XVI. Tanmateix en Binimelis va caure en desgràcia i va ser apartat del càrrec perquè havia estat acusat per la Santa Inquisició, de manera que la seva publicació va quedar "oblidada" als arxius municipals. Sabem que l'obra original va ser composta en llengua catalana. El mateix autor la va traduir al castellà i va provar de publicar-la, però aquest fet que no va succeir a la seva època sinó fins al segle XIX i encara parcialment.. Però encara que no és publicàs, els cronistes que el succeïren feren ús del seu treball. I això sense mencionar-lo, com era costum en aquell temps.

El text d'en Binimelis va ser publicat el 2014 per la Universitat de València i allí podem llegir com descriu l'assalt i la defensa de la vila. Ho fa de la següent manera:

(...). E s'eren tan encesos ja los cors dels pollencins, que no tenien lo temor de l'arcabusseria ni la pluja de les fletxes, que, quant més se sentien ferits, més s'embravien e es tornaven uns lleons, en tant, que, trobant-se un esquadró de turcs en lo carrer, davant la Casa de les Almoines, ordenats de cinc per filera, isqué de sa casa Joan Mas (d'edat de trenta anys), ab gipó posat, descalç de peus e de cames, e armat d'un llançó, espasa e rodella, e, a l'eixir de la casa, topà ab lo dit esquadró, arremeté de la dita manera, e tras d'ell set hòmens que se li ajuntaren, ab gran ànimo e determinació de morir. Giraren los. moros les espatles, e els encalçaren e perseguiren fins a la iglésia de Sant Jordi, a on los moros ja tenien replegada e enserrada la presa de robes, dones e minyons que havien feta. Feren-los deixar la major part de la presa, e guanyaren-los la iglésia de Sant Jordi. (...) .

Però segons un text coetani que hem trobat en fonts arxivístiques, l'assalt de la vila va anar de la següent manera:

Vuy que és disabta que comptam a XXXI de maig MDL arribà al port de Pollença Gurgut Rays lo qual lensà en terra MD hòmens [que portava XXVII vaxells] y en l'alba aribà en Pollensa, que la gent encara no´s levava, per manera que entrà per la eclésia dita sant Jordi y sequatjà aqueix cap de vil·la y passà fins vora plasa. E axí la gent de la vila molt poch.prevista y rebaxada y ab spasa y rodela feriren ab ells y mataren obre de XXXX turchs y feren-los lexar la major part de la roba y alguna gent que agueren aplegada a la plasa y agueren-ne fet hun munt que cassi bastava a la teulada de la Eclésia, cosa de molta admiració y mataren los turchs obre de XX hòmens y metaren circha de XXX dones cassi vellas [;] lo que se'n an portat encara no se'n és fet lo compta y lo qui los ha destrosats als moros morts no foren més de XXV hòmens y dezermats que no agueren temps perquè les guardes se dorminren dich circha de XXX dones y XX homes y los que prengueren foren CXXXII ànimes.

D'altra banda, gràcies a les biblioteques digitals, vaig tenir accés a un petit llibre que em va permetre contrastar amb una altra versió les informacions conegudes. Es tracta d'un petit volum escrit per Juan Calvete Estrella titulat De Aphrodisio expugnato, quod vulgo Aphricam vocant, commentarius, editat a la ciutat d'Anvers el 1551. Per sorpresa meva, el llibre té una petita descripció de l'assalt de la vila de Pollença, succeït aquell maig de 1550. El text és en llatí i diu així:

[...] Dum haec in Africa geruntur, Dorgutes totam fere oram Iberici maris percurres et oppidum, cui nomen est Santo Joanni, non procul ab Alicanto, quo plaerisque Illicen, nonnullis Alon esse videtur: et Culleram, quan docti Sucronem putant, in Valentinorum littore diripuerat, parauumque homninum numerum, cum imprudentis, inopinanteisque inuasisset, in seruitutem ab straxerat. Inde ad Ebusum, et Baleares insulas deflectens, cum Polentiam maioris insulae urbem de improviso sub quartam vigiliam adortus esset, insulani seminudi, correptis armis, maiorum virtutis nom immemores, fortissime Turcas repulerun, recuperataque praeda, multis etiam interfectis eos ad naueis usque insecuti tantum cladis Dorguti intulerunt, ut reliqui pirate, qui id temporis sub ipso praedabantur, animo consternati, alius alio discedere, relictoque eo in sua se quisque recipere decreuerint: quod plus iactuturae quam lucri se fecisse intelligerent. [...]

Com veis, es descriu l'assalt de la vila, i res no es diu de la figura d'en Joan Mas. Només diu que els pollencins es defensaren, a grans trets, tal com descriu el text arxivístic anteriorment citat. Per si no teniu prou fresc el llatí, podeu consultar la traducció al castellà que del mateix llibre en va fer el 1558 en Diego Gracian :

Mientras estas cosas hazian en Africa Dragut corrio casi toda la costa del mar de España havia robado a san Juan de Alicante, y a Cuellar en el Reyno de Valencia, y tomado captivos algunos hombres, que por descuydo fueron hallados, desde alli echando hazia Ibiza, y Mallorca, acometiendo a Polencia, que es una ciudad della de improviso a la punta del alva los Isleños medio desnudos arrebatando sus armas, acordandose del esfuerço de sus antepassados peleando valientemente alcançaron los Turcos, y cobrando la presa que llevavan, matándo muchos dellos, persiguiendo los hasta sus navios hizieron tanto estrago en los de Dragut, que los otros corsarios que en aquel tiempo andavan a robar con el quedaron tan amedrentados, que yendose unos a unas partes, y otros a otras y dexando al mismo Dragut, se determinaron de tornarse a sus casas: porque entendian que havian havido mas daño y perdida que no ganancia. Mas Dragut no quebrantado por ninguna adversidad con los diez y siete navios que le quedavan (porque todos los otros se havian partido del) passando cerca de Napoles, y Sicilia no pudiendo llegar a Africa, porque en aquel tiempo estava cerca de los nuestros, estava en alta mar por ver si podia tomar alguna nao cargada de aquellas que trayan trigo desde Sicilia, para restaurar la perdida passada.

Aquest petit text en llatí i la traducció castellana em van sorprendre gratament. Era la primera vegada que veia descrit els fets de l'assalt pirata de mans d'un autor forà, i, a més, està publicat tot just un any després d'haver passat. I a

grans trets concorda amb el que en sabem gràcies al text d'arxiu, que va ser escrit, el mateix dia de l'assalt, pel notari Joan Morro, abans citat.

Localitzat aquest nou text, vaig recordar alguns articles de l'INH sobre la censura practicada als llibres del segle XVI. Així, vaig consultar totes les edicions que vaig trobar del mateix llibre per comprovar que totes deien exactament el mateix. Volia descartar algun tipus de censura, com les que es denuncien des de l'Institut Nova Història. Desitjava trobar proves de censura en el cas pollencí. Per fer volar coloms que no fos. I, en efecte, després de comprovar totes les reedicions del llibre... sorpresa! I grossa! Ara veurem el perquè.

El sobredit llibre De Aphrodisio expugnato, quod vulgo Aphricam vocant, commentarius va tenir diverses edicions en la versió llatina. No així la versió castellana, de la qual només n'he trobada una edició. La versió llatina va tenir-ne, al manco, fins a vuit, d'edicions conegudes fins al 1771. Un èxit de vendes, vaja. La primera reedició que conec, va fer-se a Salamanca el 1566, vuit anys després de la Pragmàtica de 1558, amb la qual l'estat intentava controlar efectivament la impremta i la difusió d'idees contràries al rei i a la fe catòlica.

A la reedició de 1566, el fragment que feia referència a l'assalt de la vila de Pollença deia el mateix que a l'edició de 1551 però amb un afegitó que jo marc amb negretes:

[...] Dum haec in Africa geruntur, Draguthes totam ferè oram Iberici maris percurrens et oppidum, cui nomen est Santo Joanni, non procul ab Alicanto, quo plaerisque Illicen, nonnullis Alon esse videtur: et Culleram, quan docti Sucronem putant, in Valentinorum littore diripuerat, parauumque homninum numerum, cum imprudentis, inopinanteisque inuasisset, in seruitutem abstraxerat. Inde ad Ebusum, et Baleares insulas deflectens, cum Polentiam maioris insulae urbem de improviso sub quartam vigiliam adortus esset, insulani seminudi, correptis armis, maiorum virtutis nom immemores, duce Ioanne Marrada Valentino, qui Caesaris nomine eas insulas tenebat, fortissime Turcas repulerun, recuperataque praeda, multis etiam interfectis eos ad naueis usque insecuti tantum cladis Draguthi intulerunt, ut reliqui pirate, qui id temporis sub ipso praedabantur, animo consternati, alius alio discedere, relictoque eo in sua se quisque recipere decreuerint: quod plus iactuturae quam lucri se fecisse intelligerent. [...]

Sí, sí, tal com veis, ara apareix el nom d'en Joan Marrades, per indicar que era el virrei de l'illa. És una frase introduïda amb calçador, sense cap relació amb el text. Frase que a partir de 1566, apareixerà en cada nova reimpressió a major glòria del Virrei, clar. I si tenim present que això era una reedició i que havia de ser igual que la primera versió editada i ja autoritzada del 1551, la sorpresa va ser notable.

Però la major sorpresa va ser trobar la descripció de l'assalt a la vila de Pollença en un llibre de 1611 escrit per en Gaspar Escolano, dedicat a la història de la vila de València. I en aquest llibre sí que diuen el nom de l'heroi defensor de la vila que no és altre que... Joan Marradas, el virrei:

(...) Tuvo al momento aviso el Virrey de la desembarcación de los enemigos: y haviendo junto un buen golpe de gente de la isla, de acaballo y de apie, fue tan puntual en acudir con el socorro, que alcanço el esquadron de los Turcos en el camino, y travo con ellos una cruel escaramuça, a que duró gran rato, cayendo muertos de ambas partes: y despachando entre tanto a dar aviso a los que tan agenos de aquel peligro dormían en Pollença, salieron algunos armados, y se rebolvieron con los enemigos en la pelea.

El virrei ho va fer tan bé, que, segons el cronista Escolano. acabà consolant les vídues pollencines i que va ser rebut per les multituds, un cop retornat a la Ciutat de Mallorca:

Recibida tan grande rota, se partio el corsario con su armada, y al Virrey Gaspar Marradas se fue con el despojo a Pollença, y haziendo oficio de gran Capitan consolo las biduas, y mandó curar los heridos: y dexando bien fortificada la villa, embio guardas por toda costa, que fuesen mirando el designio del enemigo, por si acometerian por otro lugar. (...) El Virrey de Mallorca, asegurado bien del retorno del corsario, dio la buelta para la ciudad, donde fue recibido con muchas bendiciones y aplauso.

I si encara voleu una nova versió dels fets de 1550 mirau que va dir en Diego de Fuentes el 1570 en el text que descriu la conquesta de la ciutat d'Àfrica. No menciona el nom de la població. El deixa en un genèric assalt a Mallorca, però

assenyala l'èxit militar sobre els pirates, ben lluny del que va passar realment:

(...) A ora cuenta la escriptura, que partiendo que fue de Africa, corrio [Dragut] toda la costa y mares de España, donde hizo muy poderosos rovos y otros insultos, muy a costa de nuestra christiandad, y de aqui tomo la via de Mallorca donde hallo muy grande resistencia, ca sabed que en esta le atendieron muchos dellos en cierta parte, donde le dieron un mal encuentro, quitandole toda la presa, y matandole muchos de los suyos le hizieron embarcar Agua ala gola. Aqui perdio Dragute mucho credito con los suyos, ca sabed que visto el daño que hauian recibido en aquella isla, y assí mismo el que de la armada de España se les representava, tomando cada qual su fusta o su galera, se fueron cada uno por su via (dexando al tramposo cossario solo) pero no por esso Dragute dexo de seguir su via, con diez y siete navios que le quedauan, y con ellos se fue la buelta de Napoles, y Sicilia para procurar alguna presa, pero aquí fue su dolor, no en pequeña cantidad grande quando fue savidor, que la armada de España llevava ya su desinno sobre Africa, de cuya nueva el malvado cossario mucho se entristecio, pero como siempre fue hombre animoso, no por esso dexo de procurar su intento, ca sabed que viendo passar una naue cargada de trigo de Sicilia para España, se puso en su seguimiento (puesto que poco le tuvo) por la providencia divina. Ca sabed que en aquel mismo instante, passaron cinco galeras de Africa la via de Napoles, y como las vio el cossario pensando seria aquella la armada de los nuestros, tomo la via de los Gelves. (...)

Si pels llibres dels cronistes fos, pensaríem que l'assalt de la vila de Pollença va ser un fracàs absolut per part dels pirates. Tanmateix sabem per les fonts arxivístiques que hi va haver al voltant de cent baixes, entre morts i captivats. Amagar la realitat no va ser casualitat, Tenia una intenció i algú se'n volia aprofitar. Tant és que li vulgueu dir censura o propaganda. O ambdues coses.

Un detall més. A la traducció castellana del text, apareixen altres poblacions assaltades pel corsari Dragut en la mateixa singladura: San Joan d'Alacant, Eivissa i..., la població de Cuellar. Evidentment, la població assaltada no va ser altra que Cullera, tal com apareix en les versions llatines del text i coneixem per les fonts arxivístiques. Un error curiós: confonen Cullera (València) amb Cuéllar (Segovia). No tenc cap dubte que el text va ser "treballat" per a ser publicat. I si vos endinsau en l'origen de l'autor del text, en Juan Calvete de Estrella, encara trobareu més interrogants que us faran sospitar i que us respondran els dubtes.

Al final, en vaig quedar tan satisfet, d'haver trobat una prova tan evident de censura i de manipulació de la història, que ho vaig aprofitar per fer-ne l'eix d'una conferència sobre la biografia d'en Joan Mas, l'heroi que salvà Pollença. Ho vaig fer a la mateixa vila, amb un públic de prop de 200 persones. No record cap aplaudiment ni cap pregunta per part del públic. Això sí, tothom va sortir comentant el que acabaven d'escoltar. Ningú va quedar indiferent. Més d'un no es va creure la meva explicació, tot i les proves que havia aportat.

Miquel Cifre i Cifre